

Kalevipoeg

148. hooaeg

FRIEDRICH REINHOLD KREUTZWALD

KALEVIPOEG

KOLMES VAATUSES

LAVASTAJA JA DRAMATISEERINGU AUTOR KARL LAUMETS
KUNSTNIK NING VIDEO- JA VALGUSKUJUNDUSE AUTOR KRISTJAN SUITS

HELILOOJA ROBERT JÜRJENDAL

VALGUSKONSULTANT RENE LIIVAMÄGI

LIIKUMISKONSULTANT MARIKA AIDLA

ETENDUSE JUHT SIIM SAREAL

ESIETENDUS 10. MÄRTSIL 2018 SADAMATEATRIS

OSADES:

Jutustaja – Anu Lamp (Tallinna Linnateater)

Kalevipoeg – Karl Laumets

Kalev – Tanel Jonas

Linda – Piret Laurimaa

Soome tuuslar – Karol Kuntsel

Kalevipoja vanem vend – Riho Kütsar

Kalevipoja keskmine vend – Tanel Jonas

Saarepiiga – Piret Krumm

Saare taat – Riho Kütsar

Saare eit – Marika Barabanštšikova

Soome sepp – Riho Kütsar

Soome sepa vanem poeg – Tanel Jonas

Soome sepa keskmine poeg – Karol Kuntsel

Vanarauk – Piret Laurimaa

Alevipoeg – Riho Kütsar

Olevipoeg – Karol Kuntsel

Sulevipoeg – Tanel Jonas

Peipsi sorts – Piret Krumm

Peipsi sorts pojad – Riho Kütsar, Karol Kuntsel, Tanel Jonas

Sarvik – Riho Kütsar

Põrgu eit – Marika Barabanštšikova

Mõõk – Marika Barabanštšikova

Siil – Marika Barabanštšikova

Pajahoidjad – Riho Kütsar, Tanel Jonas, Karol Kuntsel

Noorem põrgupiiga – Piret Krumm

Keskmine põrgupiiga – Marika Barabanštšikova

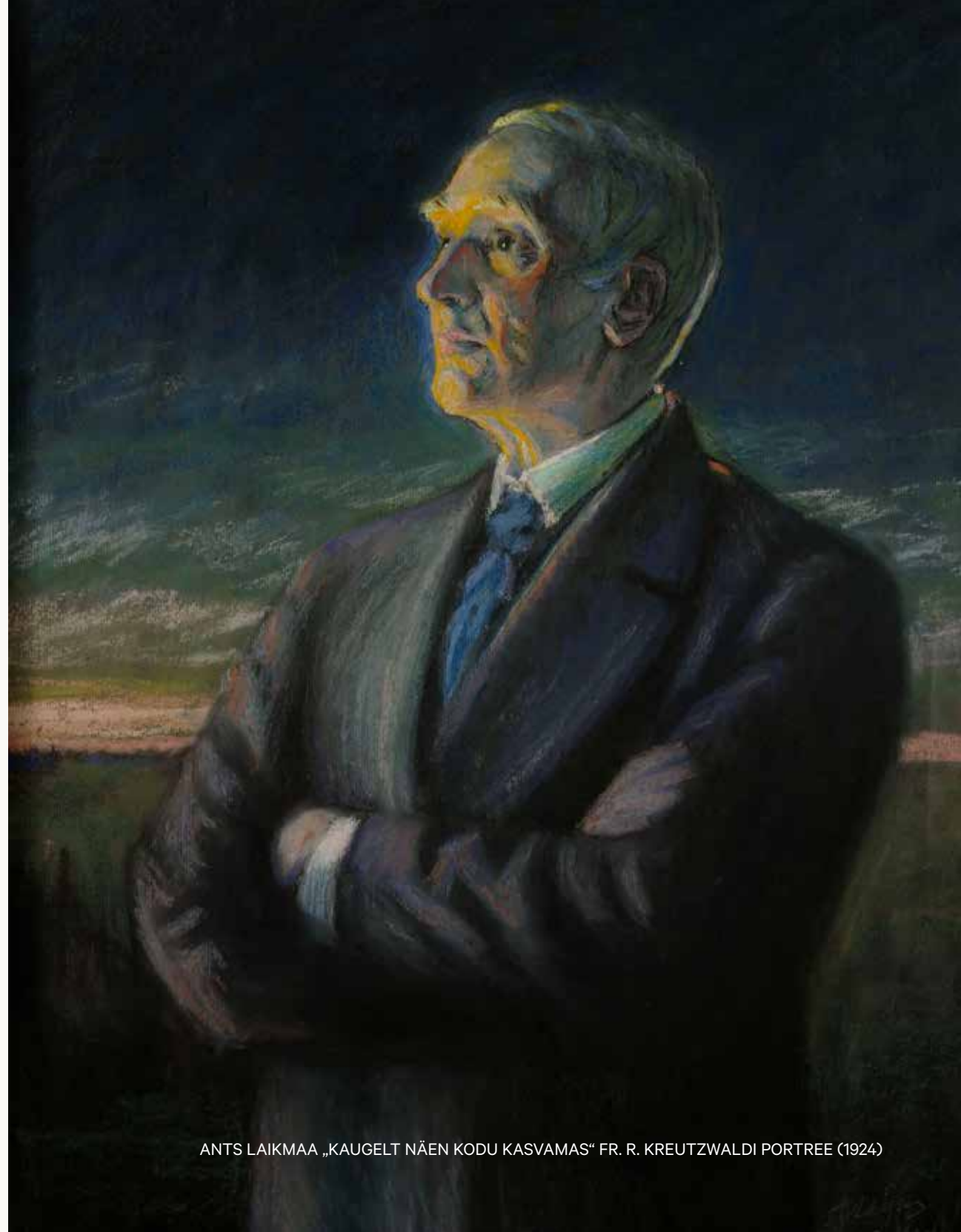
Vanem põrgupiiga – Piret Laurimaa

Sõnatargad – Tanel Jonas, Riho Kütsar

Lapu tark ehk Varrak – Karol Kuntsel

Õde – Piret Krumm

Lavastusgrupp tänab abi eest: Valdur Mikita, Britta Laumets, Marin Laak, Kristi Metste, Kersti Heinloo, Celia Roose, Kalevipoja muuseum, Fr. R. Kreutzwaldi Memoriaalmuuseum

ANTS LAIKMAA „KAUGELT NÄEN KODU KASVAMAS“ FR. R. KREUTZWALDI PORTREE (1924)

JOHANN KÖLER
„FRIEDRICH REINHOLD KREUTZWALD“ (1864)

FRIEDRICH REINHOLD KREUTZWALD 1803–1882

Friedrich Reinhold Kreutzwald sündis 26. detsembril 1803. aastal Jõepera mõisas Ristimetsa vabadikukohas. Tema vanemad olid mõisnik Vietinghoffile kuuluvad eestlastest pärisorjad – isa Juhan oli kingsepp ning ema Anne toatüdruk. Juba 1804. aastal koliti pere Kaarli mõisa Rakvere lähedal, mis samuti kuulus Vietinghoffide perele. Siin sai Kreutzwaldi isast mõisa aidamees ja emast pereemand. Selles mõisas möödus Kreutzwaldi lapsepõlv ning arvatakse, et Kaarli mõisa toapoisilt Kotlepilt kuulis Kreutzwald ka oma esimesed Kalevipojalood. 1815. aastal sai aidamees Juhan endale ja oma perele vabaduskirja – mõisnik tunnustas sellega Juhanit hea teenistuse eest, vabastas ta pärisorjusest ning andis perekonnanime Reinholdsohn.

1815. aastal algab Kreutzwaldi haridustee. Esmalt õpib ta saksa keelses algkoolis, 1817. aastal pääseb Rakvere saksa kreiskooli, kust aga 1818. aasta kevadel tuleb lahkuda, sest isa ei jõua õppemaksu tasuda. Lühikest aega on Kreutzwald seejärel ühes Tallinna kaupluses õpipoiss, ent tuleb varsti tagasi koju, sest poeselli-ametiks pole tal eeldusi. 1819. aastal õnnestub poolelijäänud haridusteed jätkata Tallinna kreiskoolis, sihiks õpetajaamet. Selles koolis õpitakse ka eesti keelt. 1820. aastal lõpetab ta kreiskooli ja pärast praktika-aastaid sooritab aastal 1823 algkooliõpetaja eksami. Asub õpetajana tööle Tallinna II poistealgkooli ja tütarlastekooli, jätkates samal ajal ka edasiõppimist. Just sellesse perioodi jäävad esimesed kirjanduslikud katsetused: tõlge Fr. Schilleri näidendi „Röövlid“ episoodist ning esimesed omaloomingulised luuletused saksa keeles. Sel perioodil käib ka teatris ning A. von Kotzebue näidendite kõrval on tunnistajaks ka P. A. J. Steinsbergi esimesetele eestikeelsetele etendustele Tallinna Saksa Teatris. Koolivaheaegadel vanematekodus hakkab Kreutzwald rahvalaule üles kirjutama.

RAKVERE KREISKOOI HOONE 19. SAJANDI ESIMESEL POOLEL

KAARLI MÕIS, KREUTZWALDI LAPSEPÕLVEKODU

Sub auspiciatissimo regimine

NICOLAI PRIMI,

Augustissimi Serenissimi et Potentissimi Imperatoris

et Autocratoris totius Rutheniae etc. etc. etc.

Domini nostri longe clementissimi

Auctoritate Imperatoria

Ordo Medicorum in Universitate Caesarea literarum* Dorpatensi

Dominum *Fredericum Kreutzwald, Estonum,*
Audiosum Aucusque Medicinae et Chirurgiae
postquam secundum normam tentaminum ab Augustissimo Im-
peratore Idibus Julii anni mcccex, confirmatam omnia, quae postu-
labantur, datis in consessu Ordinis medici *sufficientibus*

doctrinae speciminibus, praestiterat, nec non practicam artis, quam
profitetur, peritiam *satis* probaverat, die *Vm. Martii a. Mcccxxxiii.*

Medicum *tertii* ordinis (*Авраа́мъ мѣдича ордѣна*)

creavit, collatis quibuscunque juribus, privilegiis et praerogativis,
quae clementia Imperatoris Augustissimi muneri huic conjuncta
esse voluit. In cujus rei fidem publicam hoc Eidem testimonium,
sigillo Ordinis Medicorum munitum et a Rectore Magnifico atque
Decano subscriptum exhibitum est.

Dorpati, die *IX. mens. Septembris a. Mcccxxxiii.*

Fridericus Erdmann
Ord. Med. R. S. Decanus.

1824. aastal saab Kreutzwaldist koduõpetaja Peterburis. Ta loodab koguda raha ülikooliõpinguteks ja teeb ka katse astuda Peterburi sõjaväemeditsiini akadeemiasse, ent madala päritolu tõttu pole tal sellesse kooli asja. 1825. aasta sügisel tuleb Kreutzwald Eestisse tagasi. Aastal 1826 astub ta Tartu ülikooli arstiteaduskonda, kus lisaks erialasele õppetööle külastab ka kirjanduse ja esteetika loenguid. Tol ajal eriti populaarsed J. G. Herderi rahvaluule ja muinaskultuuri-alased teosed aitavad temas süvendada aina kasvavat huvi eesti rahvaluule vastu. Tähtsusetu pole ka fakt, et just Herderi ideedele omistatakse suurt mõju Ida-Euroopa rahvaste rahvuslikus ärkamises ning vabadusele innustamises. 1825. aastal tutvub Kreutzwald Friedrich Robert Faehlmanniga, kelle ümber on kogunenud väike ring eestluse, eesti keele ja kultuuri pärast südant valutavatest (valdavalt) eesti soost haritlastest. Kreutzwald astub ka üliõpilaskorporatsiooni „Estonia“, kuhu teiste hulgas kuuluvad ka D. H. Jürgenson, E. Ahrens, G. J. Schultz-Bertram, Ph. J. Karell jt. Jätkub rahvaluule kogumine ja saksakeelsete luuletuste kirjutamine.

1833. aastal lõpetab Kreutzwald ülikooli ja saab III järgu arstidiplomi. Temast saab Võru linnaarst, samal aastal abiellub ta ka Marie Elisabeth Saedleriga. Abielust sünnib kolm last: Annette Adelheid (1834–1895), Marie Ottilie (1836–1851) ja Friedrich Alexis (1845–1910). Võrru jääb Kreutzwald peaaegu kogu eluks, 1877. aastal pensionile minnes kolib ta Tartusse.

Paralleelselt arstitööga teeb Kreutzwald pidevalt ka literaaditööd: ta kirjutab artikleid ajalehtedele, tõlgib, kogub rahvaluulet, kirjutab ilukirjanduslikke teoseid ning tegeleb ka eesti keele küsimustega. Esimesed kaastööd baltisaksa ajalehele „Das Inland“ ilmuvad 1837. aastal. See töösuhe jääb kestma pikkadeks aastateks: Kreutzwald avaldab lehes kirjutisi rahvakombestikust ja uskumustest, samuti uudisnuppe kohalikust elust.

1839. aastal astub Kreutzwald Õpetatud Eesti Seltsi (ÕES) liikmeks ning alustab ka aktiivsemat teadustööd. Ta kogub jätkuvalt rahvaluulet, teeb seltsi koosolekutel ettekandeid ning kirjutab oma rahvaluule-alastest uurimistöödest ka seltsi toimetistes. Samuti korraldab ta Võru ümbruses arheoloogilisi kaevamistöid. ÕES-i kalendrites ilmuvad tema esimesed rahvalgustuslikud teosed „Wina-katk“ ning „Sippelgas“ I. Aastast 1846 töötab ta „Ma-rahwa kassulise Kalendri“ toimetajana, selles väljaandes ilmub kahekümne tööaasta jooksul suurem osa tema rahvalgustuslikust jutuloomingust, sealhulgas J. W. Goethe ja A. H. Hoffmanni teostele tuginev mõistulugu „Reinuvader Rebane“ (järjejutuna aastatel 1847–1848 ja 1850), mis kujuneb 19. sajandi eesti kirjanduse üheks populaarsemaks teoseks. Kreutzwaldi eluajal ilmub teosest 5 trükki – kokku umbes 10 000 eksemplari. Aastatel 1848–1849 ilmub Laakmanni kirjastuse tellimisel Kreutzwaldi koostatud 5-vihikuline sari „Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida on“, mis täiesti uudsel moel harib eestlasi maailmaruumi, tehnikasaavutuste, ajaloo, tervishoiu ja muudeski valdkondades.

1849. aastal valitakse Kreutzwald Õpetatud Eesti Seltsi auliikmeks. Tema renomee eesti keele ja kultuuri tundjana on kõrge, sellel pinnal tekivad kontaktid ka Peterburi Teaduste Akadeemia ringkondadega. Pärast oma sõbra Fr. R. Faehlmanni surma võtab ta ÕES-i ettepanekul üle „Kalevipoja“ koostamise töö.

Paralleelselt jätkus aga ka Kreutzwaldi muu kirjanduslik tegevus ning ilmavalgust nägid rahvalaule „Ma- ja Merre-piltid. Ehk immelikud luggud lõune-pool Ahwrikas. Üks luggemise raamat nore rahvale“ I (1850) ja esimene pikem muinasjutt „Tänulik kuningapoeg“ (1850). Tõlgib saksa luuletaja G. A. Bürgeri ballaadi „Leonora. Üks kulus muistne laulu-jut“ (1851). Samal aastal ilmub tema sulest ka ülevaade ristsõdade ajaloost.

Alates aastast 1851 hakkab Kreutzwald oma teostes järjekindlalt kasutama uut kirjaviisi (Eduard Ahrensi soovitatud ja XIX saj III veerandil võitnud eesti õigekirjatava, mille eeskujuks oli soome ortograafia. See on aluseks praegusele eesti õigekirjale), mõjutades populaarse autorina sel moel väga tugevasti eesti keele arengut. Sealjuures toob ta eesti keelde hulga uudissõnu: *palavik, organ, reuma, laviin, röövik, kilpkonn, kuninganna, kristlane, täheldama* jt.

„Alg-Kalevipoeg“ valmib 1853. aastal, ent jääb pidama tsensuuri keelava otsuse taha. Ümbertöötatud variant ilmub vihikutena aastatel 1857–1861 ÕES-i toimetistes koos saksakeelse tõlkega. Kreutzwald saab selle töö eest Peterburi Teaduste Akadeemia Demidovi preemia. Eestikeelne rahvaväljaanne, esimene eestlasest lugejale mõeldud „Kalevipoeg“, ilmub 1862. aastal.

Ridamisi ilmuvad „Lühhikenne õppetud terwisse hoidmisest“ (1854), „Kilplaste imevärklikud, väga kentsakad, maa-ilmast kuulmata ja tännini veel üleskirjutamata jutud ja teud“ (1857), „Eesti-rahva Ennemuistsed jutud ja Vanad laulud, noorele põlvele mälestuseks korjatud ja kirja pandud“ esimene vihik (1860), valimik J. W. Goethe ja Fr. Schilleri luulet kogumikus „Angervaksad“ (1861), aabits „Uus Tallinna maa-keele ABD ja lugemise raamat lastele“ (1863) jpt.

1860ndatel aastatel tihenevad Kreutzwaldi sidemed Eesti rahvusliku liikumise tegelastega, ta suhtleb paljudega ja peab kirjavahetust, omades selles seltskonnas autoriteetset positsiooni. Arutelust J. Köleri ja J. Hurdaga kasvab idee luua Eesti Kirjameeste Selts.

1865. aastal ilmub tema teine luulekogu „Viru lauliku laulud“, mida ühtlasi peetakse esimeseks kunstiväärtusega luulekoguks eesti kirjanduses. 1866. aastal ilmub Helsingis muinasjutukogu „Eesti-rahva ennemuistsed jutud“.

Aastatel 1867–1873 leiab aset hiljem palju kõneainet andnud Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus, mis saab alguse Koidula palvest saada oma luuletustele tagasisidet.

1870. aastal alustab Kreutzwald tööd poeemi või isegi eeposega „Lembitu“, mis aga kunagi ei valmi ning jõuab lugejate ette lõpetamata kujul ning postuumselt. Sel perioodil tõlgib ta mugandustega eesti keelde ka kaks näidendit: E. C. von Houwaldi värssdraama „Tuletorn“ (1871) ning kurbliku näitemängu „Vanne ja õnnistus“ (1875).

1877. aastal läheb Kreutzwald pensionile, müüb oma Võru maja ning kolib Tartusse tütre juurde. Ta teeb kaastööd ajalehele „Sakala“, osaleb erinevatel kõnekoosolekutel ja Eesti II üldlaulupeol (1879) ning on aktiivne paljudes valdkondades.

Kreutzwald sureb Tartus 25. augustil 1882. Ta on maetud Tartu Jaani kalmistule.

Orja Laul.

Sevemees, peremehhike!
 Seonaine naiporene!
 Anna aupaat orjal oma,
 Orjal oma, waepel waewa
 Sullapel juuwista waewa
 Päwäpäl päwa-palka.
 Kui ja ei anna orjal' oma,
 Orjal oma, waepel waewa
 Sullapel' juuwista palhas waewa
 Päwäpäl päwa palka,
 Kui jina ära jured juo
 Kõid ja künarpuu käes ja
 Kangas-panne kaendelas ja:
 Talle orja, wõtta oma!
 Talle waene, wõtta waewa,
 Sullane juuwista waewa
 Päwäline päwa palka.
 Kõina mõistan, wasta koston
 Miks ja ei maksnud jäl' ja mää,
 Nüüd ja kappad kawaasta.
 Maryad Marya eesta.

KRISTJAN RAUD „KALEVIPOEG PÕRGU VÄRAVAS“ (1935)

„KALEVIPOJA“ SÜNNILUGU

Väidetavalt mainib Kalevipoja nime kirjasõnas esmakordselt Soome vaimulik ja kirjakeele edendaja Mikael Agricola, kelle 1551. aastal ilmunud raamatus leidub viide sellenimelisele kangelasele. Jõulisemalt kerkib Kalevipoja nimi aga esile 19. sajandil hoogustuva rahvaluule kogumistöö käigus.

19. sajandi keskpaigas elavnes Eestis rahvuslik liikumine, samal ajal muutusid *Sturm und Drang* („Torm ja tung“) ühe ideoloogi Johann Gottfried von Herderi tööde kiiluvees kõikjal Euroopas populaarseks rahvaluule ja eeposed. Hoogustus oma juurte ja rahvusliku identiteedi otsimine. Heaks majakaks „Kalevipojale“ oli näiteks šotlase James Macphersoni kirjutatud poeemide tsükkel „Ossiani laulud“ (ilmus aastatel 1760–1765). Eesti patrioote mõjutas tugevalt ka naaberriigis Soomes toimuv, kus rahvuslikuks arenguks olid ajalooliselt hulga soodsamad tingimused kui Eestis. 1835. aastal ilmus trükis Elias Lönnroti koostatud Soome rahvuseepos „Kalevala“, mis innustas eesti haritlasi Kalevipoja-lugude innukamal kogumisel. 1839. aastal pidas Georg Julius von Schultze-Bertram Õpetatud Eesti Seltsis kõne, julgustades eestlastele eepost looma ning lootes sellest rahvale suurt identiteedituge.

Eepose loomine tehti esialgu ülesandeks eestlastest arstile Friedrich Robert Faehlmannile, paraku suri mees õige pea, jõudmata „Kalevipojaga“ palju ette võtta. Ometi on Faehlmanni tehtud eeltööl ja tema 1839. aasta ettekandel ÕES-is „Die Sage vom Kallewi poeg“ (Muistend Kalevipojast) määrav tähtsus „Kalevipoja“ sünnis. Oma muistendites loob Faehlmann tausta tervele eeposele, äratav ellu need jumalad, kelle poegadena tulevased sangarid tegutseda saavad ning visandab muistse maailmapildi. Samuti on Faehlmanni loodud muistenditel pöördeline tähtsus saksa intelligentsi suhtumises eesti rahvaluulesse. Faehlmanni kangelasideaal oli Herakles – kõrgemale võimule alistuv, rahvast teeniv vägilane, ning sellisena kujutles ta ka Kalevipoega. Kalevipojast pidi saama vanade eesti jumalate järglane, rahvussangar, kellel on palju inimlikke omadusi ning ka vigu. Faehlmann suunas „Kalevipoja“ teraviku sakste ülemvõimu vastu ning tegi Kalevipojast maa valitseja, Muinas-Eesti riigi ja rahva jõu kehastaja, kes võitleb oma rahva vabaduse eest. 1839. aastal ÕES-is ette loetud „Muistendites“ visandas Faehlmann tulevase eepose põhisündmused ja -ideed, mis said Kreutzwaldile aluseks eepose koostamisel.

Faehlmanni surma järel sai eepose koostamise ülesande Friedrich Reinhold Kreutzwald. Esialgne plaan oli koostada proosaepos, kuna enamik kogutud rahvapärimestki oli proosavormis, tutvunud aga saksakeelse „Kalevalaga“, otsustas Kreutzwald ümber ning valis vormivõtteks seotud kõne

ning vana rahvalaulu meetrumi – neljajalgse trohheuse, algriiimi ja parallelismi. Kreutzwald ise on juba valminud „Kalevipoja“ kohta öelnud järgmist: „*Eesti ennemuistne Kalevipoja jutt oli kui üks lagunenud vana hoone, kus palju enam ei leitud kui ahju ahervarred. Seina palkidest oli mõnda kadunud, teised tuulest ja veest kaugele ära veetud; kui neid hoolega kokku korjati, siis leiti siin ja seal vahetükk puudu, ehk üks nurk ei tahtnud teisega nõõril kokku joosta. Seal võtsin kirve kätte ja läksin Eesti metsa tarbepuid raiuma, miska vana hoonet jälle korrale võiksin seada. Metsa vahid ja nende ülemad ei tohtinud mind keelata, sest mets oli minu päris oma, sellepärast et ma sündinud eestlane olen. Ma raiusin palke, kaevasin paasi ja raudkivi maast... Hoone seisab nüüd vana koha peal, maa rajast kuni katuseharjani uuendatud, nõnda, et kes sisse tahab astuda, seal tuule ja vihma varju leiab.*“

Eepose esialgne variant, nn „Alg-Kalevipoeg“ valmis 1853. aasta novembrikuuks. Probleemid tekkisid aga tsensuuriga, samuti ei oldud ÕES-is eeposega päris rahul. Et tsensuuri üle kavaldada, otsustas Kreutzwald teose tõlkida saksa keelde ning anda välja kakskeelse teadusliku väljaandena, see plaan ka teostus ning esmakordselt ilmus „Kalevipoeg“ aastatel 1857–1861 just sellisel moel kuueks vihikuks jaotatuna. Ehkki teos toetus tugevalt rahvapärimslikule materjalile, on suurem osa „Kalevipojast“ kunstluule – Kreutzwaldi enda looming. Ainult umbkaudu kaheksandik tekstist põhineb autentsel rahvaluulel. Uurijad on välja arvutanud ka täpsemad numbrid, kust selgub, et eepose 19062 värsist on rahvalauluvärsid 2413, täpsemalt 12,5%. Eeposes ei ole kasutatud palju terviklikke rahvalaule, selle asemel on kokku monteeritud üksikvärse, mis on võetud siit-sealt erinevatest lauludest.

Omaette problemaatilise teemaderingi on põhjustanud üks tuntud „Kalevipoja“ episood – Saarepiiga lugu. Teel Soome jõuab Kalevipoeg ujudes saarele ja plaanib sinna ööseks puhkama jääda, kuuleb siis aga tütarlapse laulu. Toimub saatulik kohtumine Saarepiigaga, lahvatab armuleek ja sellele järgneb Saarepiiga surm – ta uputab end merre. Uputamise põhjus aga eeposest hästi ei selgu – Kreutzwald on jätnud otsad lahti ja nii jääb lugejale selle surma põhjus ebaselgeks. Hoolikamal lugemisel tuleb aga välja, et Saarepiiga ja Kalevipoeg olid öde-venda ning uppumissurm on Saarepiiga enesekaristus verepilastuse eest. Selle tõenduseks on uurijad toonud järgmised „Kalevipoja“ värssid:

„Veli sõidab vete veerul,
Sõidab laia lainetella,
Sõsar suigub salasängis.“

/.../

„Oh sa venda vereahne,
Armul eksind poisikene!“

/.../

„Veri läikis lainetelta,
Veli sõitis vetepinnal,
Mõrtsuk’ mõõka läikis puusas,
Veri välkus mõõga küljes;
Pani lained lõkendama,
Neiu palged punetama.“

/.../

Miks sa kodukanakesta,

Oma taadi tuvikesta

Murul pidid muljumaie,

Noore rahu raiskamaie,

Sõsarada sundimaie

Surmasängi suikumaie?

/.../

Loos on kirjeldatud, et Saarepiiga kiljatuse peale tuleb Saare taat vaatama, mis lahti ja tahab kurjategijat vemblaga karistada, kohkub aga, kui enda ees kangelast näeb ning küsib, kellega on tegemist. Kuuldes, et tema ees on Kalevi ja Linda poeg, ehmub Saarepiiga ning uputab end. Kirjandusuurijad on selle motiivi puhul rõhutanud ka soomlaste rahvuseepose „Kalevala“ eeskuju, kus juhtub väga sarnane lugu: Kalervo poeg Kullervo satub teel kokku noore neiuga, kelle ta saani tõmbab ning häbistab. Kalervo tütar Aino saab teada, et tema häbistaja isa on samuti Kalervo ning uputab end jõkke.

Väidetavalt on õehäbistamise motiiv rahvaluules väga sage, seega ei pea uurijate väitel väga imestama, et see tuleb ette ka eesti rahvapärimeses. Ka Kalevipoja karistus: jalgade läbilõikamine mõõga läbi, on selle sama teo tagajärg.

Millised olid vastukajad „Kalevipoja“ trükiversioonile? Esialgu vastukaja peaaegu polnudki, sest „Kalevipoja“ ilmumise ajal polnud Eestis veel ühtegi raamatukauplust, kus oleks müüdud eestikeelset kirjandust. Esimeseks selliseks kohaks sai Heinrich Laakmanni 1867. aastal asutatud äri. ÕES-i kakskeelne teaduslik väljaanne tavalugeja kätte ei jõudnudki. 1862. aastal trükiti Soomes Kuopio trükikojas esimene eestikeelne rahvaväljaanne. Ei saa väita, et ka seda trükist oleks saatnud liiga suur edu: tuhandest eksemplarist jäi ligi viiendik müümata. Johann Voldemar Jannsen arvas oma ajalehe veergudel esiti, et teos on suur varandusekogu, mis küll pole eesti lugejale mõeldud, ent paar aastat hiljem leidis ta juba, et iga noor eestlane, kes „Kalevipoega“ lugenud ei ole, peaks tundma selle pärast tõsist piinlikkust. 1867. aastast ilmuma hakanud C. R. Jakobsoni koolilugemikud sisaldasid katkendeid „Kalevipojast“ ning sedakaudu sai teos laiemalt tuntuks. Eesti üliõpilased Tartus hakkasid korraldama iganädalasi koosviibimisi „Kalevipoja“ lugemiseks ja seletamiseks, 1883. aastal kasvas samast seltskonnast välja Eesti Üliõpilaste Selts. Aastal 1876 ilmus teosest veel üks Kreutzwaldi poolt redigeeritud korduustrükk.

Kirjandusteadlased on teinud mõtlemapaneva tähelepaneku, et mingil põhjusel puudub „Kalevipoja“ esmatrükkidest Kreutzwaldi kui autori nimi. Oli see teadlik tegu või juhuslik eksitus, igal juhul süvendas see lugejas tunnet, et tegu on eheda folkloorse tekstiga, mis tegelikkuses tõele ei vastanud. Kreutzwaldi nimi on kirjas alles 1901. aastal ilmunud raamatus ning sealgi märkena „kogunud ja kirja pannud“, mitte autorina.

Ehkki Schultz-Bertrami ÕES-is peetud kõne õhutas eestlasi rahvuseepose loomisega justkui nõidusunest äratama, polnud Kreutzwaldil endal väidetavalt väga suurt usku, et eesti kirjandus veel üldse elujõuliseks muutuda võiks. Seetõttu on kirjandusteadlane Jaan Undusk tema toonast eepose loomist oma artiklis „Eksistentsiaalne Kreutzwald“ kirjeldanud omamoodi absurdse teona: mälestusmärgi püstitamisenä millelegi, mis on hukule määratud. Ometigi suutis „Kalevipoeg“ tasahilju eestlaste südames endale positsiooni kindlustada, nii et kui nooreestlased, eelkõige Friedebert Tuglas ja Johannes Aavik, 1920. aastatel teost ägedalt ründama hakkasid, polnud sellel kriitikal enam suuremat mõju – „Kalevipoeg“ oli juba muutunud osaks millestki suuremast. Johannes Aavik pidas teose vigade kohta ettekandeid, parandas teksti ja jõudis otsusele, et teos on täiesti kõlbmatu. Ta kirjutab: „*Kalevipoeg on eesti viletsuse, armetuse, hõreduse, viriluse, lodevuse, lohakuse, maitsetuse ja puuduliku keeleoskuse hästivastav symbol ja jäädav mälestusmärk.*“ Tuglas aga teeb hoopis kategoorilise ja konkreetse ettepaneku: „*Unustagem see nähtus!*“

„Kalevipoja“ aines on aegade jooksul korduvalt olnud uute teoste inspireerijaks, ilmunud on nii eepose töötusi kui ka teoseid, kus teost tsiteeritakse, vihjatakse mõnele eepose situatsioonile või tegelaskujule või luuakse äratuntavaid allegooriaid „Kalevipoja“-teemadel. Üks tuntumaid tervikteksti töötusi on Enn Vetemaa „Kalevipoja mälestused“ (Looming, 1971), tervikteost on töödeldud ka Helga Nõu teoses „Kalevi pojapoeg“ (Looming, 1996), Kerttu Rakke jutustuses „Kalevipoeg“ (2000), Sven Kivisildnik teoses „Rahvuseepos Kalevipoeg ehk armastus“ (2003) ja Andrus Kivirähk näidendis „Kalevipoeg“ (2003).

„Kalevipojast“ pärit ainek on kasutanud paljud eesti luuletajad, näiteks Friedrich Kuhlbars, Lydia Koidula, Mihkel Veske, Ado Reinald jt. Tuntumatest „Kalevipoja“ motive kasutavatest teostest olgu nimetatud veel Eduard Bornhöhe „Tasuja“, Friedebert Tuglase novell „Teekond maailma lõppu“ ning Andrus Kivirähki teosed „Rehepapp“ ning „Mees, kes teadis ussisõnu“.

Eepos on inspireerinud ka heliloojaid: Eugen Kapp on kirjutanud balleti „Kalevipoeg“ (1947), Veljo Tormis kantaadi „Kalevipoeg“ (1958), ka Rudolf Tobiasel on mitu „Kalevipojast“ inspireeritud teost.

Kujutavas kunstis olid esimesed inspireeritud kunstnikud baltisakslased, 18. sajandi keskelt pärinevad Friedrich Ludvig von Maydelli sullejoonised, Georg Friedrich Schlateri akvarellid ning Oskar Hoffmanni teos „Kalevipoeg põrgu väravas“.

Eesti kunstnik Johann Kölerilt pärineb Kreutzwaldi portree, kus portreteeritav hoiab käes raamatut „Kalevi poeg“. August Weitzenberg on loonud marmorskulptuuri „Kalev ja Linda“. Pikast tööde nimekirjast võib veel välja tuua Nikolai Triigi triptühoni „Lennuk“, Eduard Viiralti „Kalevipoeg puhkamas“ ning Oskar Kallise teose „Kalevipoeg allilmas“. Hilisemal perioodil on Kalevipoega oma töödes kujutanud ka Enn Põldroos, Leonhard Lapin, Jüri Arrak ning Lembit Sarapuu.

Omaette peatüki moodustavad erinevate „Kalevipoja“ väljaannete illustratsioonid. 1935. aastal ilmus eepos Kristjan Raua illustratsioonidega, 1951. aasta väljaande illustreerisid Alo Holdre, Richard Kaljo, Richard Sagrits ja Edith Paris. 1961. aasta uustrükk ilmus Evald Okase illustratsioonidega, 2009. aasta väljaande kujundas Andres Tali ning 2011. aasta eesti- ja inglisekeelne väljaanne nägi ilmavalgust Gunnar Neeme töödega kujundatult. Mitmete autorite kirjutatud ümberjutustusi „Kalevipojast“ on eri aegadel illustreerinud Ants Viidalepp, Heldur Laretei ja Jaan Tammsaar jt.

Kalevi poeg.

üks ennemuistene Eesti jut,

Kahesümnes laulus.

/.../ „Mõtelge, millist ülendavat mõju allasurutud rahvale võib avaldada ärkav teadvus tema ajaloolisest olemasolust ja suurusest? Kas ei sünni temaga samamoodi kui kerjusega, kellele äkki öeldakse: sa oled kuningapoeg! – Sest kas näitab mingi muu asi nii vastuvaidlematult ühe rahva ajaloolist tähtsust kui e p o p o a omamine. Aga meie, eesti sõbrad, kes me selle rahva vaimset uuestisüüdi peame edendama, oleme kohustatud selle torso, mis purustatult ja hilisemate lisandustega moonutatult kõige kaugemais provintsikolgastes oma tunnustust ootab, seda kaugetes orgudes ja sügavais laantes kaikuvat laulu asetama tema väärikusele vastavalt inimsoo säravate vaimusünnituste ritta. Selle kaudu võiks võib-olla õnnestuda rahvast teadvusele tuua, temasse iseteadvust sisendada, ja kuna temale suure mineviku pärand üle antakse, teda hoida viletsast tendentsist manduda kopeerivaks vördjasooks. Sellega võiks seltsi peaülesanne olla lahendatud; – sest ma usun, minu härrad, et just seda te taotlete. Või mis on meie eesmärk, mis on meie püüdlus! Kas me usume rahva tulevikku või mitte? Kas see on tõenäolisem, et ta aegamööda kaob ühesse kahest tugevast naaberrahvast? Mis otstarve on siis tuge muretseda ehitusele, mis juba lagunemise idu endas kannab. Ei – mina usun rahva loomupärasesse jõusse. Ma usun, et ta on otsekui üks element rahvaste pikas reas. Ei tarvitse teda ehk hinnaliste metallide hulka lugeda, ta ei ole germaani kuld, küll aga sitke ja tubli vask, mida kunagi rauaks või kullaks muuta ei saa ega tohi. Kuidas peab nüüd meie Selts ühe täisealiseks kuulutatud, pärisorjusest vabastatud ja ometi oma mittetäisealisuse ja julgusetuse koorma all edasi ägava rahva valgustamist ja vaimset taassüüdi kõige jõudsamini edendama?

Ma arvan kahe asja läbi. Anname rahvale e e p o s e ja a j a l o o, ja kõik on võidetud! Teise jaoks on materjali küllalt olemas, esimese jaoks kogugem seda veel.“ /.../

Katkend Georg Julius von Schultz-Bertrami ettekandest Õpetatud Eesti Seltsis (1839).
Tlk E. Laugaste

/.../ Paljude esimene reageering on: **see** on siis eesti rahvuskangelane? See aeglase mõtlemise ja äkilise loomuga hiiglane, kes alatasa magab? See, kes vajab kõige lihtsamates, kõige argisemates asjades metsloomade nõu? See joodik? Mees, kes näib sooritavat verepilastuse ja uhkeldab sellega, mis näib vägistamisena? Mees, kes tapab teise, sellisest hooplemisest solvatud mehe? Kes annab ära oma isalt pärandina saadud Tarkuseraamatu, isegi mõtlemata, millega on tegu? Mees, kes rahvusliku kriisi raskeimal hetkel jätab maha oma rahva, et minna tusatsedes oma teed vaid selleks, et langeda omaenda varasemate sõnade ja väärtegade tagajärgede ohvriks?

Ent see on müüt müüdist, kogum omaksvõetud ideid, mis ajavad kangelase segi temanimelise teosega. Sest „Kalevipoeg“ väärib õigusega oma staatust eesti kultuuri kõige olulisema teosena; tõesõna, Kreutzwaldi eeposel lasub suur roll eesti kultuuri hävimispiirilt tagasitoomises. Kui tahame püüda eepose kangelast Kalevipoega harutada lahti eeposest „Kalevipoeg“ kui tervikust ja mõista, miks on müütiline kangelane Kalevipoeg just selline, peame vaatama lähemalt, mida me mõistame „eepose“ all, mida Kreutzwald seda luues ikkagi tegi ja milline oli kontekst, milles ta seda kirjutas. /.../

/.../ „Kalevipoeg“ on gobelään, mille on kudunud meister, kasutades iidseid heietusi, mis on tiktud täis eesti traditsioonilise **folkloori** kõikvõimalikke elemente, loitse ja manasid, abielu- ja sünnirituaale, pulma-, sõja- ja peibutuslaule, vanasõnu ja mõistatusi, loodusmüüte, lugusid ahjualustest ja sortsidest, legende eesti kohanimedest ja geograafiliste paikade päritolust. Seal on lugusid sarvikust ja allilmast, vaeslapselaule ja itke, epiteete, tantsulaule, ajalugu; lühidalt, see on entsüklopeediline visioon oma ajalooga ja traditsiooniderikkast, kuid kuni Kreutzwaldi meistriteoseni tunnustamata eesti kultuurist, mis on tahtliku allasurumise tulemusel jäänud päris otseses mõttes laulmata väljaspool talupoja elamist. Veelgi enam, selle on kirjutanud traditsioone järgides ning rahvaluule keeles üks 19. sajandi parimaid luuletajaid Eestis.“

Toomas Hendrik Ilves „Vabastatud Kalevipoeg, uuesitus“ („Kalevipoeg“ 2011, järelsõna).

/.../ „Kalevipoeg“ on rahvust rajav eepos. Ma ei tea ühtegi teist romantismiajast pärinevat Euroopa eepost, mis oleks isamaalisi ideaale nii pingsalt rõhutanud kui „Kalevipoeg“. Selles mõttes oleks ainus võimalik paralleel „Kalevipojaga“ Euroopa renessansiajast pärinev Camõesi „Lusiaadid“. Mõlemad on rahvuslik-isamaalised teosed par excellence, kavandatud suurte minevikutegude abil innustama rahvast rajama oma tulevikku.“ /.../

/.../ „Kreutzwaldi eepose Kalevipoeg on pidevas liikumises ideaalse ja reaalse vahel. Kord võib teda samastada rahva tulevikuvisandustega, teinekord haarab ta endasse kõik oma rahva vead ja pahed. Nii võib kojutulek viidata maisele Kalevipojale kui ajaloolisele eesti rahvale, kelle ülimaks eesmärgiks peaks olema kohtumine teise, parema Kalevipojaga jumalate kodus.“ /.../

Jüri Talvet „Kalevipoeg, üks Euroopa suurtest eepostest“ („Kalevipoeg“ 2011, järelsõna).

/.../ „Kalevipoeg“ ja sellega seotud professionaalne ning rahvapärane looming on eesti kultuuriloos kasvanud sedavõrd suureks, et ei mahu enam ammu raamatu kaante vahele. Igaühel on ettekujutus Kalevipojast ja isegi need, kes pole eepost kunagi käes hoidnud, tunnevad siili nõuannet „Serviti, serviti!“ ning teavad ennustust kangelase tulevases tagasipöördumisest. Lisaks ilukirjandusele, kujutavale kunstile, heliloomingule ja teatrile elab „Kalevipoja“ mütoloogia nimedes, mis on pandud isikutele, tänavatele, asutustele, laevadele. On ilmunud eepose järg ja tänapäevale kohandatud modifikatsioon, niisamuti on „Kalevipoeg“ inspireerinud meie rahvuslikku esoteerikat. Eestis ringi liikudes satume alati Kalevipojaga seotud paikadesse, millest paljud on silmatorkavalt tähistatud ning tuletavad meelde, et müüdlisse ruumi ei pruugi siseneda mitte ainult eepose kaudu, vaid ka rännukogemusena. Kohapärimsusliku ainese tugev osakaal ja müütide ning maastiku läbipõimitus on eesti eeposele omane, erinevalt näiteks soomlaste „Kalevalast“. Jälgi „Kalevipojast“ ja selle peategelastest võib tänapäeval kohata kõikjal meie kultuuriruumis, mida poleks praegusel kujul olemas, kui poleks olnud eepose loojat. Tema lausunud lugulaul tõi ilmutuse ennemuistsest Eestist, mis hakkas kujundama rahva tulevikku. Müüdi erilisus seisneb selles, et ta mitte ainult ei jutusta maailma loomisest, vaid loob ise seda tegelikkust, mis seob sugupõlvi ja nende kantud kultuuri.“ /.../

Ülo Valk „Kalevipoja“ lauliku maailm: loomisest, eeposest ja müüdist.“ („Kalevipoeg“ 2011, järelsõna)

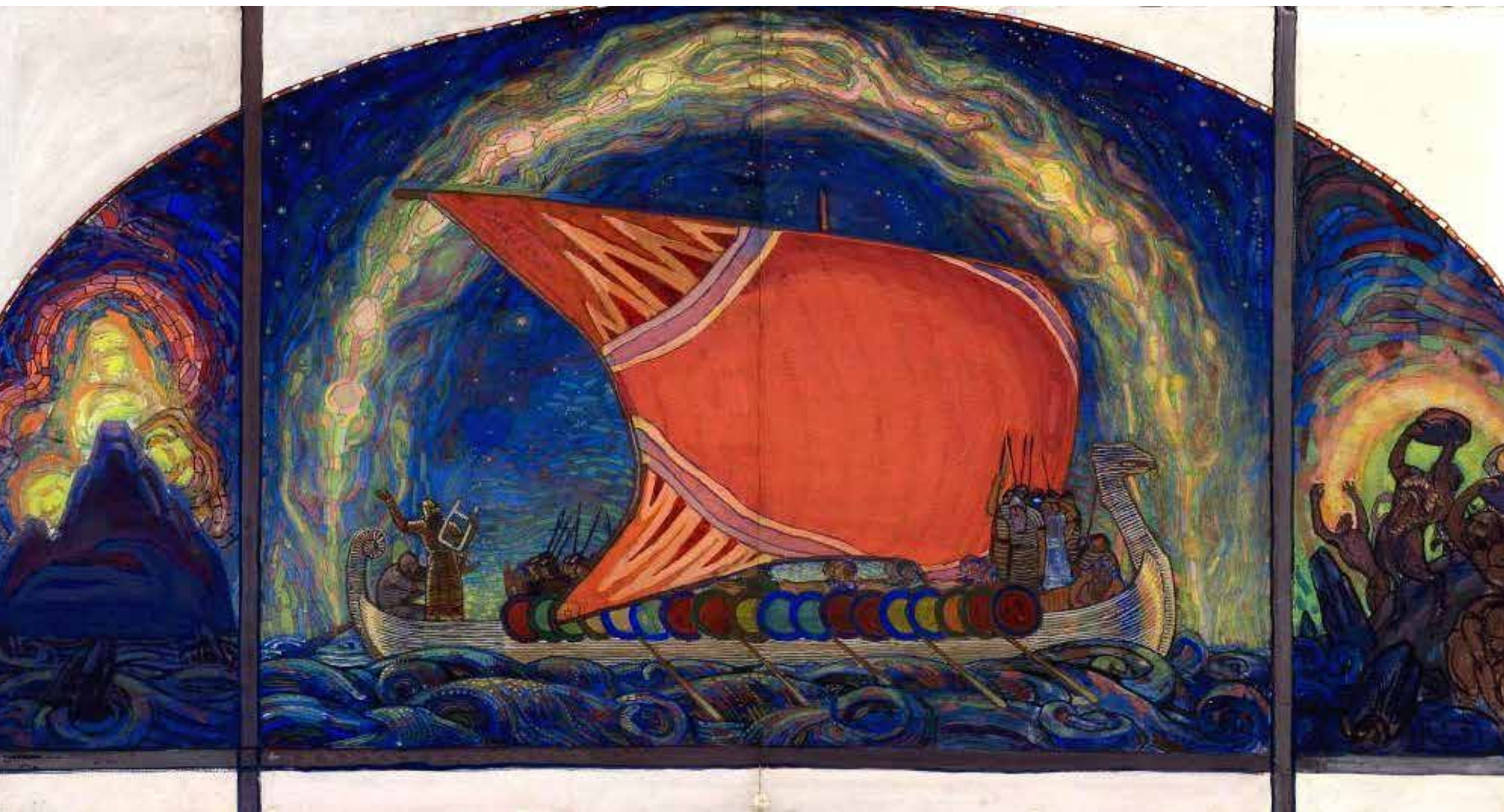
/.../ „Baltlasest unistaja Georg Julius Schultz-Bertram tuli aastal 1839 välja rabavalt elukauge mõttega koostada säärane eestikeelne tekst, mis võimaldaks eesti rahval end vaimselt keskendada, eneseteadvamaks muuta ja seejärel isegi – uuestisünnile asutada: „Andkem rahvale eepos ja ajalugu, ja kõik on võidetud!“ Milline meeleto, eebaltlik idee, milline usk kirjatähte: luua tekst, mis looks rahvuse! /.../ Kõige imelikum oli asja juures aga see, et „Kalevipoeg“ hakkaski aegamisi tööle Schultz-Bertrami ennustatud viisil – kui rahvust loov tekst! Omas ajas ei olnud see sugugi nii iseenesestmõistetav, kui meile tagasivaates paistab. /.../ Hoolimata teravast kriitikast, mis „Kalevipoega“ algusest peale saatis, sai temast eesti rahvustunde ideoloogiline telg, rahvusliku ajamütoloogia, süvakujutelmade ja mõttemallide ärataja, omamoodi vastupandamatu teos, mis tasapindse argipäeva all avas vanad maa-alused kambrid.“ /.../

/.../ „Et „Kalevipoeg“ kõige kiuste on eestlaste kui rahvuse tüvitekst (mida ei ole ei nn autentne rahvaluule, ei Jakobsoni isamaakõned ega Tammsaare „Tõde ja õigus“), siis toob iga tõsisem eepose mõtestamise katse enesega kaasa avastusretke eestluse aluspõhja. Just seetõttu võiksid „Kalevipoja“- uuringud märgistada rahvusteaduslikke pulsilööke. „Kalevipoja“ retseptsioon ühel või teisel ajahetkel peegeldab hinnangut eestlasele ja eestlusele, muutused suhtumises „Kalevipoega“ tingivad muutusi eestlase „kui liigi“ mõistmisel.“ /.../

Jaan Undusk „Rahvaluluuleteksti lõppematus. Felix Oinas, soome meetod ja intertekstuaalne „Kalevipoeg““. (Järelsõna raamatule „Felix Oinas. Surematu Kalevipoeg.“ 1994)

Wannemunne's Sang

NIKOLAI TRIIK „LENNUK“ (1910)

Kavalehe koostamisel kasutatud materjalid: Corenelius Hasselblatt „Eesti eepose sünni- ja kasvulugu“ (Eemalt vaadates, 2015), Kristi Metste, Marin Laak „Kreutzwald. Missioon. Tegelikkus“ (2003), Felix Oinas „Surematu Kalevipoeg“ (1994), Jaan Undusk „Rahvaluuleteksti lõppematus. Felix Oinas, soome meetod ja intertekstuaalne Kalevipoeg“ (1994), Toomas Hendrik Ilves „Vabastatud Kalevipoeg, uuesitus“ (Kalevipoeg, 2011), Jüri Talvet „Kalevipoeg“, üks Euroopa suurtest eepostest“ (Kalevipoeg, 2011), Jüri Valk „Kalevipoja“ lauliku maailm: loomisest, eeposest ja müüdist“ (Kalevipoeg, 2011), Eduard Laugaste järelsõna „Kalevipoja“ 1951. aasta väljaandele, Johannes Semper „Kalevipoja rahvaluule-motiivide analüüs (1924), Johannes Aavik „Kuidas suhtuda „Kalevipojale“ (1933), August Annist „Friedrich Reinhold Kreutzwaldi „Kalevipoeg“ (2005), Eesti kultuurilooline veeb „Kreutzwaldi sajand“

Teatrijuht Toomas Peterson

Draamajuht Tiit Palu

Muusikajuht Paul Mägi

Balletijuht Mare Tommingas

Lavastusala juht Rait Randoja

Lavatehniline meeskond Rello Lääts, Veljo Rüütli,

Raido Kits, Aare Kiho, Jorgen Oras

Dekoratsiooniala Marika Raudam, Mait Sarap, Innari Toome, Ain Austa
Andres Lindok, Katrin Nigumann, Leenamari Pirn, Terje Kiho, Sirje Kolpakov
Armin Luik, Aleksander Karzubov, Indrek Ots, Mart Raja

Tarvo Vassil, Arvo Vassil, Eino Reinapu

Grimm ja soengud Anne-Ly Soo, Anne-Marie Kivioja-Noormaa, Erle Vannus

Kostüümide teostus Kati Leete

Riietajad Raina Varep, Anu Kõiv, Eva Kõiv

Maris Plado, Kadri Kangur

Rekvisiitorid Liina Martoja, Annaleena Adamson

Mirka Porrassalmi, Kärt Paasik, Kadri Kaur, Kaie Uustal

Valgustusala Andres Sarv, Jaanus Moor, Madis Fuchs, Tõnis Järs, Tauri Kõtsi

Helimeistrid Andres Tirmaste, Indrek Asukül

Videomeistrid Andreas Kangur, Juho Porila

Kavalehe koostas Anu Tonts

Kavalehe kujundas Katrin Kelpman

Kaane- ja plakatifoto Heikki-Erich Merila

 kinema

kinema.eu

25 aastat ustekunsti

Kinema
avab ukse
teatrielamusele!

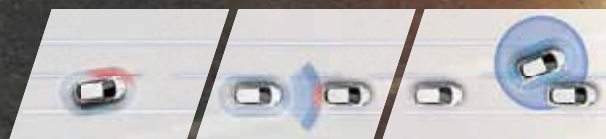

NISSAN INTELLIGENT MOBILITY

TÄIESTI UUS NISSAN MICRA. SINU TÄIUSLIK PAARILINE.

TULE JA TUTVU SEGMENTI
JUHTIVAIMATE TEHNOLOOGIATEGA!

Intelligentne sõidurajalt
kõrvalekaldumise
hoiatussüsteem

Intelligentne
avariipidurdus

Intelligentne
täisvaatemonitor

autospirit

Autospirit Tartu OÜ

Turu 47, Tartu
tel 734 1422
www.autospirit.ee

YOU+NISSAN
MEIE LUBADUS. SINU ELAMUS.

- TASUTA ASENDUSAUTO
- TEENINDUSE HINNAGARANTII
- NISSAN ASSISTANCE PIKENEV AUTOABI
- AUTO KORRASOLEKU KONTROLL

Pildid on illustreeriva tähendusega. Nissan Micra kombineeritud kütusekulu 3,2 – 4,6 l/100 km ja CO₂ emissioon 85 – 104 g/km. You+Nissan kliendipakkumine: kui te ostate Nissan Micra, saate tasuta kaasa Nissan'i 5* pikendatud garantii 1 aasta / 100 000 km ulatuses (olenevalt, kumb esimesena täitub). Kliendipakkumine kehtib praegustele Nissan'i omanikele (eraisikud), kes on liitunud You+Nissan programmiga. Küsige pakkumiste kohta lisainfot Nissan'i edasimüüjalt.

ALTIA
EESTI
Eristeks hetkeks

LARSEN

COGNAC

TÕELISE
SEIKLEJA VALIK

PRODUIT DE
FRANCE
www.cognac-larsen.fr

TÄHELEPANU! TEGEMIST ON ALKOHOLIGA. ALKOHOL VÕIB KAHJUSTADA TEIE TERVIST.

Tere tulemast Vanemuise teatrisse!

Uued hooajal 2017/2018

Faust Sweeney Todd

Guugelmugelpunktkomm

Beatrice Teineteiseta

Mees, kes teadis ussisõnu

Naksitrallid Kalevipoeg

Viini veri Kinolina kangelane

Härra Biedermann ja tulesüütajad

Hüljatud Medeia

Rännakud. Maarjamaa laulud

Emakeelne kultuur on hindamatu väärtus.

30. detsembril 2006 asutasime Vanemuise Fondi, et hoida ja toetada Eesti teatrikunsti.
Lubame hea seista fondi käekäigu eest

Olga Aasav, Kalev Kase, Mart Avarmaa, Tartu linn

Vanemuise Fond on loodud teatri töötajate erialase arengu ja koolituse toetuseks.
Fondi on võimalik teha annetusi:
SA Tartu Kultuurkapital / Swedbank IBAN: EE092200221011379347, SWIFT: HABAE2X /
SEB Pank IBAN: EE251010102052050006, SWIFT: EEUHEE2X
Märksõna: VANEMUISE FOND

Vanemuise fond tänab:

Olga Aasavit, Andrus Ansipit, Mart Avarmaad,
Alar Kroodot, Kalev Kaset, Mati Kermast, Eero Timmermanni,
Tartu linna, Vanemuise advendikontserdil annetajaid.

Aasta toetaja

kinema

Aasta toetaja

LARSEN
COGNAC

Ametlik autopartner

NISSAN | **autospirit**

Ametlik hotellipartner Tartus

DORPAT
HOTELL

Ametlik hotellipartner Tartus

LONDON
HOTELL

Ametlik hotellipartner Tallinnas

park inn
Central Tallinn

Tartu
heade mõtete linn

GIGA

KUKU

Postimees

KULTUURIMINISTEERIUM

KULTUURIMINISTEERIUM

AITAN LAPSI

AS GIGA on Vanemuise Sümfooniaorkestri Kassitoome tasuta suvekontserdi peasponsor.

vanemuine.ee